

*Nederduytschen Rijm, overgezet* (1657). Het is deze dikke bundel, voorzien van samenvattingen, verklarende aantekeningen, een voor- en een narede, plus de drie antwoorden van Aulus Sabinus, die ten voorbeeld stond.

Toch is zijn imitatie oorspronkelijk werk, betoogt Pierson: de stijl en de vorm der verzen zijn met opzet minder deftig en geleerd. We zien dat de dichter binnen de denkwereld van de klassieke oudheid tracht te blijven, maar de psychologie van brieftschrijvers is nogal ongecompliceerd, zelfs een beetje ridder-achtig. Zo betuigt Lynceus een brief lang zijn verontwaardiging en zijn voornemens met zijn vaders leger Hypermnestra te ontzetten: "Mijn edel hart zal deugd met dubb'le deugd beloonen / Voor uw' barmhartigheyt die gy my ginght betoonen" (p. 62). Daarentegen is Phaon een hartstochtelijke minnaar: "Ick hoop in korten tijdt weërom te keren, en / Zoo blijde in daedt te zijn als ick in droomen ben" (p. 67).

In 1658 is de belangstelling om te reageren op Ovidiaanse heldinnen voorbij. De driehoeksverhouding Menelaus-Helena-Paris blijkt een aantrekkelijker thema voor dichters. Maar historische personages doen het het beste; men werd tot antwoorden geïnspireerd door de Jacoba van Beieren-briefwisseling van Dousa Pater en Hugo de Groot, de Amalia van Solms-brief van Caspar Barlaeus en de brief van Héloïse aan Abélard van Alexander Pope.

*Cicero nobis legendus, imitandus, repraesentandus. Het retorica-onderwijs van Petrus Francius.* (Chris Heesakkers).

Een biografische schets leerde de toehoorders, dat Francius buiten zijn Leidse studiejaren en zijn peregrinatio zijn gehele leven in Amsterdam heeft doorgebracht. In 1645 geboren, liet hij zich in 1662 in Leiden inschrijven, reisde van 1669 tot 1671 door Frankrijk en Italië en hield in 1672 zijn eerste redevoering aan het Athenaeum. In 1674 volgde de benoeming tot *professor historiarum et eloquentiae*. In 1686 kwam de leeropdracht Grieks daarbij. Begin 1692 kreeg hij een benoeming te Leiden, die hij accepteerde maar binnen twee dagen weer teruggaf. De nagalm van dit affront voor Leiden was de hevige en onverkwikkelijke discussie met Perizonius in 1696. In 1704 stierf Francius.

Hoewel ook hoogleraar in de geschiedenis en in het Grieks, heeft Francius zijn onderwijs vrijwel beperkt tot de rhetorica. Waar zijn collega's en vrienden als Nicolaus Heinsius, Graevius en anderen zich vooral als filologen manifesteerden, typeert het Francius dat de twee tekstuittgaven van zijn hand niet van een filologisch of historisch, maar van een exclusief rhetorisch commentaar zijn voorzien. De titels wijzen daar reeds op: beide teksten, Cicero's *Pro Archia* (1697) en diens *Pro Marcello* (1699), worden gepresenteerd als *Specimen Eloquentiae Exterioris* en het commentaar wordt geheel gevormd door aanwijzingen voor het stemgebruik en de gebaren, waarmee elke zin en elk onderdeel van de zin dient te worden uitgesproken. Richtlijn voor deze aanwijzingen waren de 39 *Regulae circa Pronuntiationem* en de 56 *Regulae circa Actionem* die in de editie van de *Pro Archia* waren opgenomen.

Het succes van deze regels blijkt uit de heruitgaven, zowel in het Latijn als in vertaling. Het dagelijkse onderwijs van Francius staat geheel in het teken van de daadwerkelijke voordracht. Zelf heeft hij tientallen malen het spreekgestoelte in het Athenaeum, en bij zeer officiële gelegenheden, zoals de bijzetting van het stoffelijk overschot van Michiel de Ruyter in 1677, de kansel in de Nieuwe Kerk bestegen. Zijn studenten, in feite tieners, achtte hij niet

rijp voor het componeren van redevoeringen, de *Eloquentia Interior*, die *inventio*, *dispositio* en *elocutio* omvatte, maar wel voor het voordragen daarvan, voor de *Eloquentia Exterior*, d.w.z. *memoria* en *actio*. Van meet af aan heeft hij hen dan ook redes van Cicero (bij uitzondering werden ook Griekse teksten van Demosthenes voor dit doel gekozen) uit het hoofd laten leren en vervolgens laten voordragen. Bij deze voordrachten waren blijkbaar ook genodigden aanwezig, zoals de curatoren, leden van het stadsbestuur en anderen.

Francius ging ervan uit dat de studenten door deze praktijk zich enerzijds doordrenkten van het voortreffelijke Latijn van Cicero en zich anderzijds bekwaamden in het spreken in het openbaar. Vanuit de oefening in de *Eloquentia Exterior*, zo hoopte Francius, zouden de leerlingen vanzelf komen tot *Eloquentia Interior*, tot het zelf componeren van de voor te dragen teksten. In deze hoop werd Francius lange tijd teleurgesteld. Pas na het jaar 1700 zullen wij van dergelijke voordrachten horen.

Toch kwamen de leerlingen al gauw iets verder dan de *Eloquentia Exterior*, in die zin, dat er wel bestaande teksten werden gekozen, maar dat die in een eigen bewerking werden gepresenteerd. Zo werden de *Pro Archia* en de *Pro Marcello* in 1693 ook in het Grieks gedebiteerd, nadat de *Pro Archia* ook al eens in het Frans was gebracht. De redes van Ajax en Ulysses uit Ovidius' *Metamorphoses*, boek XIII, zijn behalve in het origineel ook in proza en in het Grieks voorgedragen. Nadat Francius zijn eigen Latijnse vertaling van een Griekse en een Franse oratie had laten voordragen, liet hij zijn leerlingen Latijnse bewerkingen maken van in totaal zes Nederlandstalige redevoeringen uit de *Historiën* van Hooft, die hij vervolgens ook liet uitgeven.

In vele gevallen werden de declamerende studenten door Francius met een korte rede ingeleid. In één van de inleidingen, bij een voordracht van Cicero's *Pro lege Manilia*, verried Francius iets van het criterium waarmee hij bij de keuze van de oraties te werk ging. Hij betoogde dat de drie *genera causarum*, dus *iudiciale*, *deliberativum* en *demonstrativum* in feite herleid konden worden tot één *genus*, namelijk het *demonstrativum*. Immers, het *genus iudiciale* demonstreerde in feite de voortreffelijkheid van het gezichtspunt van de pleiter en het *genus deliberativum* demonstreerde de beste keuzemogelijkheid. Binnen het *genus demonstrativum* is het *genus laudativum*, de panegyriek, het meest excellente. Cicero liet helaas geen panegyriek in de ware zin des woords na, maar veel van zijn oraties bevatten wel panegyrische passages. Zo is de *Pro lege Manilia* in feite een panegyriek op Pompeius, de *Pro Marcello* een lofrede op Caesar's *clementia* en *bonitas* en de *Pro Archia* een lofzang op de *poetica* en *eloquentia*. Dit laatste verklaart de manifeste voorkeur voor deze oratie. Francius liet de rede in 1689 twee maanden lang door de ene student na de andere voordragen. Op de vooravond van kerstmis 1692 kreeg men de tekst in het Frans te horen, het jaar daarop in het Grieks. In 1698 staat de oratie gedurende een maand lang op het programma. Nu konden de studenten bij het instuderen gebruik maken van het al genoemde rhetorische commentaar van hun leermeester.

Uit dit alles is duidelijk dat het Athenaeum gedurende het dertigjarige professoraat van Francius in Amsterdam zeer hoorbaar aanwezig was. Daarmee was Francius de vertegenwoordiger van een onderwijsvorm die aan andere instellingen van academisch onderwijs meer en meer in onbruik raakte, zoals hijzelf met enkele van zijn collega's, onder wie Graevius, tot zijn leedwezen moest constateren. Francius rechtvaardigde zijn praktische rhetorica-oefeningen met verwijzing naar het *collegium oratorium* dat Lipsius rond 1588 in Leiden had gehouden en dat in 1620 door Cunaeus een reprise had beleefd, maar hij had ook moeten constateren dat er in Leiden gedurende zijn zes studiejaren nooit een oratie te horen

was geweest.

Met de dood van Francius, precies op zijn negenenvijftigste verjaardag, vijf weken na de voordracht van de redes van Ajax en Ulysses, nu in de oorspronkelijke versie van Ovidius, door zijn meest bekende leerling, Pieter Vlaming, zou ook in Amsterdam de echo van de Ciceroniaanse volzinnen verstommen. De leerstoel Welsprekendheid zou er zelfs decennia lang onbezet blijven.

### **Bio-bibliografie van de Neolatijnse literatuur uit de Nederlanden.**

Het rondschrijven van juli 1996 aan de leden van het Verband en enkele anderen heeft geresulteerd in een verheugend aantal toezeggingen voor één of meerdere bijdragen aan het project. Voor de meeste van de ca. 100 lemmata is daarmee een auteur gevonden. Het verzoek om suggesties voor andere lemmata die de resterende ca. 75 plaatsen zouden moeten innemen, leverde een oogst op van ruim 200 namen.

Dit brengt een selectieprobleem met zich mee, dat ik nog niet heb opgelost. Momenteel ben ik doende assistentie vanuit mijn faculteit te krijgen om enig bibliografisch vooronderzoek naar de literaire activiteiten van de ruim 200 genoemde humanisten te laten doen, op grond waarvan een verantwoorde selectie mogelijk wordt. Ik heb hierover nog geen uitsluitsel. Dit noopt mij tot een wijziging in het aanvankelijk gekozen tijdsplan.

Voor die wijziging heb ik nog een tweede reden. In meer dan één reactie werd de behoefte uitgesproken aan een model-lemma. Ik had ook zelf al overwogen een dergelijk model te maken. Mijn bijdragen aan een Franse bundel (*Mélanges Chomarat*), die mij tot het plan inspireerde, zijn te lang om als zodanig te dienen en zijn bovendien in het Frans, hetgeen ook niet voor iedereen zo handig is als model voor Nederlandse bijdragen. Ik ben daarom aan een nieuw model begonnen van een kleinere bijdrage (max. 500 woorden), maar een onvoorziene toename aan verplichtingen (de Leuvense, Antwerpse en Leidse activiteiten in het kader van het Lipsius-jaar en het a.s. congres in Ávila) alsook andere ontwikkelingen, hebben een afronding tot nu toe in de weg gestaan.

De selectie van de toe te voegen lemmata en het werven van auteurs die die lemmata op zich willen nemen (een gedeelte van de suggesties bevatte overigens reeds toezeggingen) enerzijds, en het afronden van een model anderzijds, dwingen mij tot een ingrijpende bijstelling van het oorspronkelijke tijdsplan, in die zin, dat alle daarin gegeven data met een bepaald aantal maanden zouden moeten verschuiven. Nu zal een verlenging van de termijn voor de inlevering van de copij voor menigeen eerder een reden tot opluchting dan tot teleurstelling zijn. Toch betreur ik het dat ik mij tot de genoemde beslissing gedwongen zie. Ik wil daarvoor mijn verontschuldiging aanbieden, vooral tegenover diegenen, voor wie een uitstel van de inlevering, en daarmee ook van de publicatie onaangenaam mocht zijn.

Omdat ik niet kan voorzien, of en wanneer ik de aangevraagde ondersteuning tegemoet kan zien, wil ik voorstellen om alle onderdelen van het oorspronkelijke tijdsplan met een vol jaar op te schuiven. Alles wat voor 1998 op het programma stond, verschuift naar dezelfde data van 1999. Met andere woorden, de aanlevering van de eerste redactie in geprinte versie geschiedt *vóór 31 maart 1999*. Ik hoop dat de leden van het Verband en andere betrokkenen voor deze beslissing begrip kunnen opbrengen. Bovendien hoop ik dat zij bereid zullen zijn om desgevraagd het auteurschap van nog openstaande lemmata in overweging te willen nemen, aangezien de termijn voor het reeds toegezegde substantieel in duur is toegenomen.